

Lambrechts, Bieke, *Wat zit er achter de wolken? Leidraad voor filosoferen met kinderen*, Mechelen, Plantyn, 2008, 136 p.

De Swaef, Goedele en Van Rossem, Kristof (red.), *Wat had je gedacht? Leidraad voor filosoferen met jongeren*, Mechelen, Plantyn, 2008, 216 p.

Roelands, Koenraad en Vandendriessche, Diederik (red.), *Sofia, Mijn lief. Een verkenning in de filosofie (Leerlingenboek en handleiding)*, Mechelen, Plantyn, 2008, 150 p. en 78 p.

Poppelmonde, Willy en Wyffels, Danny, *Klassevol filosoferen. Handboek voor leerkrachten*, Mechelen, Plantyn, 2008, 120 p.

Boekbespreking Katrien Schaubroeck *Tijdschrift voor Filosofie* 2009 71: 2, pp. 404-408.

In het élan van een Unesco-programma om het filosofieonderwijs wereldwijd te stimuleren is in 2002 het Vlaams Netwerk voor Eigentijds Filosofieonderwijs, kortweg Vefo, opgericht. Een van de actiepunten van Vefo, zoals vastgelegd in een resolutie van het Vlaams parlement over degelijk filosofieonderwijs, is de uitwerking van een didactisch totaalconcept. In samenwerking met uitgeverij Plantyn en met de hulp van een schare vrijwilligers heeft Vefo deze doelstelling gerealiseerd: in 2008 verscheen een reeks van vier filosofiehandboeken die het hele onderwijslandschap overspant, van de lagere school over het middelbaar tot en met de lerarenopleiding in het hoger onderwijs. Dat de doelgroep van de publicaties zo breed is, strookt met de visie van Vefo: men moet reeds vroeg beginnen werken aan een filosofische geletterdheid, niet alleen om de toegang tot het vak filosofie later in het secundair onderwijs te vergemakkelijken, maar ook omdat de filosofische basiscompetenties van argumenteren, nuanceren en doordenken van groot maatschappelijk belang zijn in een democratische, multiculturele samenleving.

Wie meer wil weten over de visie van Vefo op filosofie en filosofieonderwijs, moet zeker het vierde boek in de reeks lezen. Dat presenteert zich als een handboek voor (toekomstige) leerkrachten die zich willen bekwamen in het begeleiden van filosofische gesprekken, maar naast oefeningen bevat het boek vooral veel theorie over het concept 'filosoferen met kinderen/jongeren' (FMK/J). Bij de eerste drie handboeken ligt de klemtoon eerder op de praktijk. Het zijn "concreet en praktisch meteen-aan-de-slag-boeken" voor leerkrachten met literatuurtips, lesvoorbereidingen en lesuitwerkingen. Het derde handboek is ontubbeld in een lesboek voor leerlingen en een bijhorende handleiding voor de leerkracht.

In het eerste boek *Wat zit er achter de wolken?*, bedoeld voor leerkrachten van de basisschool (en bij uitbreiding iedereen die wil filosoferen met kinderen), zijn negen lessen uitgewerkt over onderwerpen als kunst, geluk, humor, waarheid, en identiteit. Kinderen stellen vaak uit zichzelf filosofische vragen: praat de poes ook met haar kindjes? waar is de hemel?. Zaak is om die vragen systematisch serieus te nemen en ze in te bedden in een gesprek waar kinderen naar elkaar leren luisteren. De mening van de kinderen, niet die van de leerkracht, staat in FMK centraal, maar dat betekent niet dat elke mening als zodanig en zomaar aanvaard moet worden, benadrukt Bieke Lambrechts. Het is de bedoeling dat de kinderen gaan nadenken over hun eigen denken: is hun mening beargumenteerd, zijn de argumenten gegrond, verwoorden ze hun mening nauwkeurig en genuanceerd genoeg? Om dit doel te verwezenlijken is het noodzakelijk dat de leerkracht het filosofisch gesprek goed voorbereidt aan de hand van wat de auteur 'een onderzoeksplan' noemt, dat is een opsomming van invalshoeken en vragen die van pas komen als het gesprek stilvalt of een niet-filosofische richting uitgaat. De negen lessen in het boek zijn uitgewerkt aan de hand van zulke onderzoeksplannen, suggesties voor het starten van een filosofische gesprek (aan de hand van een verhaal of kunstwerk) en suggesties voor verwerkingsactiviteiten (het vervullen van knutselopdrachten, het maken van een filosofiekrant, het gebruik van een ideeënbus...). Erg

leerrijk is de weergave en analyse van gesprekken die Lambrechts zelf had in de klas. Dit verduidelijkt welk soort interventies vereist zijn en welk soort inbreng van de kinderen nagestreefd moet worden om tot een filosofisch gesprek te komen. Om onrealistische verwachtingen bij de lezer te vermijden, was het misschien wel goed geweest had de auteur de leeftijd en de filosofische achtergrond van de geciteerde kinderen vermeld.

Het tweede handboek *Wat had je gedacht?* is een praktijkboek voor leerkrachten die willen filosoferen met jongeren van 12 tot 18 jaar. Twaalf auteurs, bijna allen werkzaam als leerkracht in het secundair onderwijs, delen hun ervaringen over hoe je binnen het bestaande vakkenpakket (waar filosofie geen deel van uitmaakt) toch kunt filosoferen met jongeren. Meer nog, ze argumenteren dat de eindtermen en doelstellingen van vakken als Nederlands, wiskunde of natuurkunde ertoe uitnodigen om te gaan filosoferen. Vaardigheden en attitudes uit de eindtermen zoals “zelfstandig informatie kritisch analyseren en synthetiseren”, “zich inspannen om voorstellen of argumenten genuanceerd te benaderen” of meer toegespitst “een kritisch oordeel kunnen formuleren over de wisselwerking tussen biologische en maatschappelijke ontwikkelingen” worden bij uitstek verworven door te filosoferen. Filosofische vragen over de ordening van getallen en over het getal nul passen perfect in de les wiskunde, morele of existentiële dilemma’s die aan bod komen in literatuur geven quasi vanzelf aanleiding tot filosofische gesprekken in de les Nederlands, en de vraag ‘waarom lachen we?’ kan besproken worden in alle lessen waar gelachen wordt. Om de bijdragen van de auteurs te uniformiseren zijn de lesvoorbeelden allen opgebouwd volgens de ‘Learning Style Inventory’ van David Kolb. Kolb onderscheidt vier leerstijlen: sensing/feeling, watching, thinking, doing. De auteurs vinden het belangrijk dat al deze leerstijlen doorlopen worden en categoriseren lesdoelstellingen, lesverloop en evaluatievormen volgens deze vier stijlen. Dat dit boek geschreven werd door actieve leerkrachten heeft als voordeel dat het op maat van de huidige onderwijssituatie en (hap)klaar voor gebruik is. Nadeel hieraan is dat de filosofische inhoud soms inboet ten voordele van de didactische uitwerking. Weliswaar is elk hoofdstuk voorzien van een literatuurlijst met relevante filosofische werken (en beknopte samenvatting) voor wie meer filosofische achtergrond wil.

Uit de opbouw van de handboekenreeks blijkt duidelijk een inductieve kijk op leren. Nadat kinderen en jongeren de kans gehad hebben om zelf te filosoferen, worden ze in de hoogste jaren van het middelbaar onderwijs geconfronteerd met de filosofische theorieën van beroemde wijsgeren. Het derde deel *Sofia, mijn lief* is een handboek voor het aparte vak filosofie. Het hele spectrum van de filosofie (met taalfilosofie als een opvallende uitzondering) wordt in tien hoofdstukken behandeld: kennisleer, wetenschapsfilosofie, ethiek, sociale en politieke filosofie, milieuwetenschap, kunstfilosofie, wijsgerige antropologie, kosmologie en theologie. Ook al verschuift het zwaartepunt in dit derde boekdeel duidelijk naar het leren over wat filosofen zeggen, er wordt nog steeds aangeknoopt bij de methode van het zelf filosoferen doordat overzichten onderbroken worden met discussievragen en verwerkingsopdrachten. Het handboek verschilt ook in een ander opzicht van de klassieke inleidingen tot de filosofie doordat filosofie niet wordt voorgesteld als een opeenstapeling van theorieën van dode mannen. Filosofie is een gesprek tussen filosofen die elkaar bevestigen of bekritisieren. Dat gesprek is al eeuwen aan de gang en ook vandaag nog mengen mannen en vrouwen zich in de discussie. Naast Plato, Hume en Heidegger komen daarom ook Arthur Danto, Peter Singer en Alain de Botton aan bod. Opvallend veel Vlaamse en Nederlandse filosofen worden geïntegreerd: er wordt bij voorbeeld verwezen naar de kritiek van Kees Vuyk op Kants opvatting over smaak en naar Patrick Loobuycks verwerping van een autonome moraal. De keuze om hedendaagse, jonge of minder bekende filosofen een plaats te geven is origineel maar ook gewaagd omdat een zekere arbitrariteit onvermijdelijk is. Waarom bij voorbeeld Loobuyck en Vermeersch wel vermelden, en Herman De Dijn niet? Centrale begrippen en namen zijn in het blauw gedrukt en zijn opgenomen in een

begrippenlijst en chronologisch overzicht achteraan het boek, dat vreemd genoeg niet alfabetisch is noch paginaverwijzingen bevat. In een begeleidend boek voor de leerkracht worden de tien hoofdstukken uit het leerlingenboek gestructureerd in drie lessen, met bijhorende lesdoelstellingen, evaluatievormen, en zeer veel nuttige tips over bruikbaar lesmateriaal in de vorm van boeken, films en websites.

Het laatste boek van het vierluik, *Klassevol filosoferen*, biedt theoretische achtergrond en ondersteuning bij de drie praktische boeken met uitleg over wat filosoferen is, over waarom we moeten filosoferen op school, en over de didactiek van het filosoferen. De definitie van filosoferen die ten grondslag ligt aan de handboekenreeks en die in dit laatste boek uitgelegd en verdedigd wordt, stelt filosofie/filosoferen gelijk met “de stelselmatige poging zo goed mogelijk gebruik te maken van onze rationele/redelijke/kritische vermogens om de problemen en vraagstukken die rijzen ten gevolge van ons bestaan als mens aan te pakken.” Een connectie met de filosofische traditie is volgens deze definitie niet noodzakelijk, wat het mogelijk maakt dat ook kleine kinderen filosoferen, maar wat ook verklaart waarom er nog steeds mensen zijn (hoewel steeds minder in aantal) die sceptisch staan tegenover de idee van het filosoferen met kinderen en jongeren. Nog meer controversieel is de kwestie of de filosofische gespreksleider een filosofische achtergrond nodig heeft en zo ja, in welke mate? Poppelmonde en Wyffels noemen het “een vaak voorkomende vergissing te denken dat, omdat het niet de bedoeling is aan kennisoverdracht te doen, de gespreksleider filosofische gesprekken kan aangaan met als enige hulp zijn gezond verstand.” Men moet geen vakfilosoof zijn, maar om een filosofische gesprek over ‘waarheid’ aan te gaan moet men volgens de auteurs toch een ruw idee hebben van welke soort waarheidstheorieën er bestaan. Ze voegen eraan toe dat het meeste FMK/J-materiaal die minimale achtergrondkennis biedt, wat ook geldt voor de Plantyn-reeks als men de vier handboeken als een geheel beschouwt en de verwijzingen naar het derde handboek bij de weinig inhoudelijke lessen uit de eerste twee handboeken natrekt.

Op de vraag ‘waarom filosoferen op school’ antwoorden de auteurs met een uitgebreide opsomming van de eindtermen die door de methode van FMK/J gerealiseerd worden. Daarnaast beschrijven ze een gamma aan positieve gevolgen dat zo divers is (van het tegengaan van schoolmoeheid, het bevorderen van sociale cohesie tot het oefenen van abstract denkvermogen) dat men haast niet ongemotiveerd kan blijven. Wat didactiek betreft, modelleert FMK/J zich naar de socratische dialoog. De leerkracht is ‘de vroedvrouw’ die een houding van niet-weten aanneemt, van de klas een filosofische onderzoeksgroep maakt en de leerlingen door filosofische vragen stimuleert tot nadenken en doordenken. De uitleg over de capaciteiten die nodig zijn om een bekwaam filosofisch gespreksleider te worden en de bijhorende oefeningen in het boek zijn duidelijk de vrucht van de jarenlange ervaring van de auteurs als docenten in de lerarenopleiding. De opsomming en illustratie van soorten filosofische vragen, de opdracht voor leerkrachten om eigen vraaggewoonten te analyseren, de klare en duidelijke boodschap over hoe men in een filosofisch gesprek moet omgaan met moreel gevoelige thema’s en de soms schokkende antwoorden van leerlingen ... tonen aan dat de auteurs heel goed weten welke vragen er leven bij leerkrachten die maar al te vaak graag willen filosoferen maar het niet goed aandurven.

De handboeken zijn grotendeels het product van vrijwilligerswerk, maar ze zien er allesbehalve amateuristisch uit. Ze zijn integendeel erg mooi uitgegeven. De gevoelige illustraties van Nick Vermeersch, de grappige cartoons, de gekleurde kaders met anekdotes, citaten, opdrachten, denkvragen en praktijkervaringen geven de boeken een frisse, aantrekkelijke en eigentijdse aanblik. Dat Plantyn, een uitgeverij die zich specialiseert in de ontwikkeling en verspreiding van leermiddelen voor het onderwijs, deze handboekenreeks wil uitgeven, is een signaal naar de Vlaamse onderwijsverantwoordelijken toe: er bestaat een markt voor schoolboeken filosoferen en, nu het didactisch materiaal voorhanden is, wordt het

ook hoog tijd dat er effectief ruimte wordt gemaakt voor filosofielessen in het curriculum van de Vlaamse scholen.